

Małgorzata Chudzikowska-Wołoszyn

Anglosasi na tropie Symfozjusza : przyczynek do twórczości biskupa Aldhelma (ok. 639-709)

Forum Teologiczne 13, 187-200

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MALGORZATA CHUDZIKOWSKA-WOŁOSZYN
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ANGLOSASI NA TROPIE SYMFOZJUSZA.
PRZYCZYNEK DO TWÓRCZOŚCI BISKUPA ALDHELMA
(OK. 639–709)

- Słowa kluczowe:** Aldhelm, Symfozjusz, historia literatury łacińskiej, kultura łacińsko-anglosaska, zagadka staroangielska, Anglosasi.
- Key words:** Aldhelm, Symphosius, history of Latin literature, Latin culture in the British Isles, Anglo-Saxon riddle, Anglo-Saxons.
- Schlüsselworte:** Aldhelm, Simphosius, Geschichte der lateinischen Literatur, angelsächsische Kultur, altenglisches Rätsel, Angelsachsen.

1. Proemium

W niniejszym artykule zostanie czytelnikowi przybliżona sylwetka Aldhelma (ok. 639–709), przedstawiciela anglosaskiej monastycznej kultury chrześcijańskiej, który przyczynił się do nadania klasycznej enigmie – Symfozjusza – nieco zmodyfikowanego, „odświeżonego” charakteru. Spopularyzował zagadkę na Wyspach Brytyjskich i w ostateczności doprowadził do utworzenia nowego gatunku – zagadki staroangielskiej (*Old English Riddle*). Aldhelm wzorował się na Symfozjuszu z pełną świadomością. Jednocześnie jednak odszedł, choć bardziej zauważalne jest to u kolejnych pisarzy anglosaskich, od wcześniejszego – jedynie ludycznego przeznaczenia zagadki. We wczesnym średniowieczu została ona bowiem zaangażowana w misję edukacji religijnej. Gatunek zagadki i jej peryfrastyczność idealnie wręcz korespondowały z metaforyką symboliki chrześcijańskiej, w której wierni doszukiwali się dwupłaszczyznowości i niejednoznaczności. Enigma ujawniała i obnażała całe bogactwo

warsztatu literackiego i erudycyjnego twórcy. Dla Anglosasów rywalizujących z Irlandczykami była więc doskonałą konkurencją w zmaganiach o intelektualny laur pierwszeństwa.

2. Spór o Symfozjusza

Imię enigmatografa Symfozjusza na przestrzeni wieków wywoływało wiele sporów i naukowych dyskusji. Oświecenie zdawało się przez moment w nie wątpić, kiedy to luterkański teolog Christoph August Heumann przypisał słynny zbiór wczesnośredniowiecznych zagadek Laktancjuszowi (ok. 250–330)¹. Stało się tak, po części, na skutek podobieństwa imion. Symfozjusz i Laktancjusz nosili to samo *nomen gentile*, brzmiące Firmianus. Caelius Firmianus Symphosius i Caecilius Firmianus Lactantius mogą nasunąć teorię o pokrewieństwie czy wręcz wreszcie równorzędności. Heumann uznał, że zbiór stu enigm to zaginione młodzieńcze dzieło Laktancjusza o tytule *Symposium*². Jego zdaniem, właściwy tytuł został, na przestrzeni wieków, błędnie przekształcony w imię nigdy nieistniejącego autora – Symphosiusa³. Teorię Heumanna podtrzymywał jeszcze np. Jacques Paul Migne⁴. Jednak późniejsi historycy, podpierając się faktem, iż godność Symfozjusza była przywoływana w ponad dwudziestu kodeksach średniowiecznych, uznali jego istnienie za niepodważalne⁵.

¹ Teza ta została postawiona w wydanym przez Heumanna zbiorze zagadek – *L. Coelii Firmiani Lactantii Symposium seu C epigrammata tristicha aenigmatica, quae vero suo auctori post longissimi temporis decursum reddidit*, Hannover 1722.

² *Symposium* jest jednym z niezachowanych dzieł Laktancjusza, które zostało spisane najprawdopodobniej w Afryce. O tym piśmie wspomina Hieronim w dziele *De viris illustribus: Habemus ejus Symposium, quo adolescentulus scripsit; Ὀδοπορικὸν de Africa usque Nicomediam, hexametris scriptum versibus*. Por. Hieronim, *De viris illustribus Liber ad dextrum* 80, PL 23, kol. 726A.

³ L. Witkowski, *Symfozjusz w Polsce*, Eos LIII, 1963, s. 355.

⁴ Migne, PL 7, kol. 298–308.

⁵ J.Ch. Wernsdorf, *Poetae Latini minores*, VI 2, Helmstadt 1799, s. 473. W.S. Teuffel, *Geschichte der römischen Literatur*, III, Leipzig 1913, s. 393. M. Schanz, C. Hosius, G. Krüger, *Geschichte der römischen Literatur*, IV 2, München 1959, s. 1036. W.Th. Paul, *De Symphosii aenigmati*, particula I, Diss. Berolini 1844. R.Th. Ohl, *The Enigmas of Symphosius*, Philadelphia 1928. Najwcześniejszym wydaniem Symfozjusza była paryska edycja Joachima Perioniusa z roku 1533. Z późniejszych edycji warto wymienić *Epigrammata et poemata vetera* opracowane w roku 1590 w Paryżu przez Pierra Pithou, następnie *Das Räthselgedicht des Symposius*, K. Schenkl (red.), wydane w Wiedniu w roku 1863 i francuską pozycję *Enigmes de Symposius, revues sur plusieurs Manuscrits et traduites en Vers français*, którą zredagował E.F. Corpet w roku 1868 w Paryżu. Z roku 1912 pochodzi *The Hundred Riddles of Symphosius* wydane przez E. Hickman du Bois w Woodstock. Nie można pominąć oczywiście enigm Symfozjusza, które ukazały się w serii *Corpus Christianorum, Series Latina*, 133A, *Varia collectiones Aenigmatum Merovingicae aetatis*, Fr. Glorie (red.), Turnholt 1968. W Polsce Symfozjusz nie cieszy się zbyt dużą popularnością, prócz wspomnianego i niezwykle cennego artykułu Leona Witkowskiego, nie odnajdujemy innych opracowań, w których poruszony byłby aspekt zagadek rzymskich. Tłumaczenie wybranych enigm Symfozjusza pojawiło się w następujących pozycjach: J. Łanowski, *500 zagadek antycznych*, Warszawa 1978, s. 68–69; Z. Kubiak, *Literatura Greków i Rzymian*, Warszawa 1999, s. 639–640.

Dzisiaj uznaje się, że rzymski enigmatograf żył i działał na przełomie IV i V w. Pozostawił po sobie jedynie zbiór stu zagadek spisanych w formie trójwersowych heksametrów. Leon Witkowski słusznie zauważył, że Symfodzusz jest dla zagadki europejskiej tym, czym Marcjalis dla epigramatu. Dzięki niemu, przyszłe generacje przyjęły zagadkę jako formę artystyczną, a ustanowiony przez niego kanon spisywania enigm w grupach po sto, utrzymał się nawet do dnia dzisiejszego⁶.

Wczesne średniowiecze – jak się okazuje – nie miało problemu z atrybucją popularnej wówczas centurii rzymskich enigm. Nie kwestionowano istnienia Symfodzusza, choć jednocześnie nie zajmowano się także szczegółami z jego życiorysu⁷. Co ciekawe, popularności zagadek nie osłabiał nawet pogański rodowód autora ani typowo świecka tematyka jego enigm zupełnie pozbawiona chrześcijańskich wpływów⁸. Jedna z hipotez zakłada nawet, że zagadki powstały na hucznie obchodzone w Rzymie święto Saturnaliów⁹ i miały bawić biesiadników rozpustnie uczujących ku chwale hojnego boga „siewcy”¹⁰.

Na przełomie VII i VIII w. nastąpiła w Europie ożywiona, chrześcijańska recepcja enigm Symfodzusza. Recepcję tę literatura zawdzięcza anglosaskim mistrzom, których działalność dała wiele cennych impulsów do późniejszego rozwoju umysłowego Europy.

3. Kulisy prerenesansu anglosaskiego

Bez anglosaskiego „prerenesansu” w kulturze Europy kontynentalnej nigdy nie zaistniałby późniejszy intelektualny ruch karoliński, nazywany potocznie „renesansem karolińskim”. Christofer Dawson uważa, że „pojawienie się nowej anglosaskiej kultury VII wieku jest, być może, najważniejszym faktem między epoką Justyniana a Karola Wielkiego”¹¹. Kultura ta miała się narodzić w klasztorze w Canterbury, który był najwcześniejszą fundacją benedyktyńską. W roku 597 z polecenia papieża Grzegorza Wielkiego do Canterbury w królestwie Kentu przybył przeor Augustyn wraz z grupką rzymskich misjonarzy.

⁶ L. Witkowski, *Symfodzusz w Polsce*, s. 357. Przytoczyć tu można także zbiór zagadek J. Krzyżanowskiego, *Mądrej głowie dość dwie słowie*, t. I, *Trzy centurie przysłów polskich*, Warszawa 1958 i t. II, *Dwie nowe centurie przysłów polskich*, Warszawa 1960.

⁷ Jego biografia nadal pozostaje w sferze hipotez. Nadal nie wiadomo o życiu i działalności literackiej „ojca zagadki europejskiej”. Za czas jego aktywności pisarskiej uważa się koniec IV i początek V w.

⁸ L. Witkowski, *Symfodzusz w Polsce*, s. 356.

⁹ E. Hickman du Bois, *The Hundred Riddles of Symphosius*, Kessinger Publishing 1912, s. 9.

¹⁰ Saturn z języka łacińskiego *sator* – siewca. Czas jego rządów na Kapitolu przyniósł ludzkości tzw. złoty wiek obfitujący w dobrobyt i równość społeczną.

¹¹ Ch. Dawson, *Tworzenie się Europy*, tłum. J.W. Zielińska, Warszawa 2000, s. 209.

W Canterbury założył klasztor pod wezwaniem świętego Piotra i Pawła, w którym rozpoczęto nauczanie. Misjonarze przywieźli na Wyspy liczne rękopisy, a w miarę upływu czasu z Rzymu przybywali także rzemieślnicy i architekci, nowa kultura przybierała coraz wyraźniejszą postać. Chrześcijańskie nauczanie prowadzone w Canterbury skoncentrowane było, oprócz wnikliwej analizy i interpretacji Pisma Świętego, na śpiewie religijnym, tak proklamowanym przez Grzegorza Wielkiego. Pamięć muzyczna wymagała doskonałej wymowy, akcentowania i modulacji¹². Po trzydziestu latach od założenia, szkoła w Canterbury mogła pochwalić się już pierwszymi pokoleniami wykształconych nauczycieli. Od pierwszej połowy VII w. obserwujemy powstawanie i rozwój kolejnych ośrodków edukacji chrześcijańskiej w Anglii¹³.

Kultura, która rozkwitała w klasztorach rozsianych w najodleglejszych zakątkach Brytanii, była fuzją wpływów rzymskich z elementami irlandzkimi. Prowadzone na terenie Anglii dzieło misyjne stało się przyczyną konfliktu pomiędzy misjonarzami irlandzkimi, spadkobiercami reguły Kolumbana a misjonarzami rzymskimi. Chrystianizacja rzymska była oczywiście sygnowana przez papieżstwo i miała na celu zapewnienie ścisłej łączności nowo powstałego kościoła anglosaskiego z kościołem powszechnym. Iroszkoci, choć nie zamierzali wprowadzać żadnych zmian w sferze doktrynalnej, to jednak dla Rzymu byli niebezpieczną konkurencją. Kościół irlandzki stanowił pewnego rodzaju samowystarczalny i separujący się przyczółek chrześcijański.

W sferze kulturalnej łączność z Iroszkotami okazała się niezwykle korzystna dla tego regionu. Misjonarze iryjscy przybywający do Northumbrii doskonale znali język i literaturę łacińskiego chrześcijaństwa. Byli prawdziwymi „wirtuozami” łaciny, której uczyli się, w przeciwieństwie do Rzymian, czy Wizygotów, jako języka obcego i nowego¹⁴. Ostatecznie jednak na Wyspach przewagę uzyskał wpływ i dominacja Kościoła rzymskiego. Wszystkie te zmiany w obrębie życia umysłowego i artystycznego, rozkwit i ewolucja nauk, na które wpływ miały zróżnicowane czynniki zewnętrzne, przypadły na czas życia i działalności Aldhlema¹⁵.

¹² Por. M. Banniard, *Geneza kultury europejskiej*, tłum. A. Kuryś, Warszawa 1995, s. 113 oraz P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej VI–VIII w.*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, s. 326–327.

¹³ Po roku 640 powstają szkoły przy pierwszych katedrach: w Londynie, Rochester, Dunwich, Dorchester, Lindifarne.

¹⁴ Por. M. Banniard, *Geneza kultury europejskiej*, s. 112.

¹⁵ Etymologia imienia jest typowo germańska (*ald* – stary, *helm* – hełm, ochrona). Aldhelm miał arystokratyczne pochodzenie. Najprawdopodobniej urodził się na terenie królestwa Wessex. Por. M. Lapidge, *Aldhelm*, w: M. Lapidge, S. Keynes, D. Scragg (red.), *The Blackwell Encyclopaedia of Anglo-Saxon England*, Oxford 1999, s. 25.

4. Życie i twórczość Aldhelma

Przyszły czołowy intelektualista anglosaski najprawdopodobniej posiadał arystokratyczne pochodzenie, być może był nawet spokrewniony z królem Wessexu – Ine¹⁶. Swoje podstawowe wykształcenie zawdzięczał Iryjczykom. Za młodu został posłany do uczonego o imieniu Maildubh, do lasu Selwood w pobliżu zamku Ingleborn, i tam pobierał nauki aż do ukończenia trzydziestego roku życia¹⁷. Dalszy etap kształcenia Aldhelma odbywał się w szkole w Cunterbury. Przybył tam po roku 669, zaraz po tym, gdy szkoła ta została zreorganizowana przez wysłanników papieskich – Teodora i Hadriana. Teodor z Tarsu i Afrykańczyk Hadrian zdołali wnieść do kształcenia anglosaskiego nowe i cenne impulsy. Głęboko wykształceni w literaturze świeckiej i kościelnej, wprowadzili zmodyfikowane, rozszerzone nauczanie obejmujące różne dyscypliny. Z ich inicjatywy, po raz pierwszy w dziejach Anglii, zaczęto w szkołach kościelnych uczyć greki. Szkoła w Cunterbury po roku 669 zaczęła przypominać uniwersytet chrześcijański. Kształcący się w nim studenci stawali się trójjęzyczni (angielsko-łacińsko-grecy)¹⁸. Program, który Teodor zaproponował swoim uczniom można poznać z późniejszego opisu Bedy (672–735) zamieszczonego w historiograficznym dziele *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. Okazuje się, że w Cunterbury studiowano metrykę, astronomię, komput, medycynę, egzegezę i grekę¹⁹. Aldhelm, który był uczniem samego Hadriana, wspominał, że uczył się metryki, śpiewu, rachunków, astronomii, a nawet prawa rzymskiego²⁰. Podobno „okiełznał” wszystkie idiomy greckie w takim stopniu, że posługiwał się nimi tak jakby był Grekiem od urodzenia²¹. Zaraz po ukończeniu kształcenia w Cunterbury stanął na czele opactwa w Malmesbury – rok 680, w którym założył ważną bibliotekę. W roku 705 Aldhelm został biskupem Sherborne i tam kontynuował swoje pisarstwo²².

¹⁶ Por. Migne, PL 89, kol. 66. Biograf Aldhelma – William z Malmesury (ok. 1090 – ok. 1143) odrzucał krążącą w jego czasach pogłoskę, że Aldhelm mógł być bratankiem króla Ine. Zaznaczał, że jest to dalekie od prawdy. Według niego, anglosaskiego pisarza mogło łączyć z władcą Wessexu tylko bardzo dalekie pokrewieństwo. U Williama z Malmesury pojawia się także imię ojca Aldhelma – Kenter. Por. 1619 B–C.

¹⁷ J. Strzelczyk, *Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*, Warszawa 1987, s. 193.

¹⁸ M. Banniard, *Geneza kultury europejskiej*, s. 114.

¹⁹ Beda, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* IV, 2; V, 3, PL 95, kol. 174 A oraz 232 A–B. Por. także P. Riché, *Edukacja i kultura...*, s. 380.

²⁰ List Aldhelma do biskupa Deuteria, MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 476–477. O liście czytaj u P. Riché, *Edukacja i kultura...*, s. 381.

²¹ Por. Migne, PL 89, kol. 66.

²² P. Riché, *Edukacja i kultura...*, s. 382. O Aldhelmie czytamy w następujących pozycjach: L. Böhnhoff, *Aldhelm von Malmesbury*, Dresden 1894. E. Duckett, *Anglo-Saxon Saint and Scholars*, New York 1947. G.K. Anderson, *Aldhelm and the Leiden riddle*, w: R.P. Creed (red.), *Old English poetry*, New York 1967. A. Orchard, *The Poetic Art of Aldhelm*, Cambridge 1994. M. Lapidge, *The Anglo-Saxon Library*, Oxford 2005, s. 34. M. Lapidge, J.L. Rosier, N. Wright, *Aldhelm. The poetic works*, Rochester 2009.

Zmarł 25 maja 709 r. w Doultong, a jego ciało zostało przeniesione i pochowane w kościele w Malmesbury.

Spuścizna pozostawiona przez uczonego Anglosasa pozwala nam poznać jego styl literacki, który oceniany jest jako wyszukany, subtelny, niekiedy zawikłany²³, a nawet czasami jako sztuczny, „niestranny”²⁴ i absurdalnie pompatyczny²⁵. Skłonność biskupa Sherborne do tzw. zmanierowanego i często niezrozumiałego żargonu miała brać się z pobudek *stricte* ambicjonalnych. Chciał on udowodnić, że Anglia dorównywała irlandzkim i szkockim mistrzom²⁶. Uczeni są również zdania, że Aldhelma cechowało wąskie i naiwne pojmowanie kultury. Nie zarzucano mu jednak braku jasności i logiki wywodów²⁷. Jednocześnie nie odmówiono mu zaszczytnego tytułu indywidualności²⁸. Poziom rozwoju religijnego i umysłowego, który reprezentował uczony, zdołał wydać uczonych pokroju Bedy i zaowocować reformą edukacji na kontynencie²⁹. Aldhelm reprezentuje nową kulturę chrześcijańską w Anglii, jego dorobek dokumentuje zespolenie rodzimej kultury brytyjskiej z wpływami irlandzkimi, rzymskimi, a także grecko-wschodnimi³⁰.

Sam Beda o anglosaskim mistrzu z Sherborne wypowiadał się w następujący sposób: „vir undecumque doctissimus: nam et sermone nitidus, et scripturarum [...] tam liberalium quam ecclesiasticarum erat eruditione mirandus”³¹. Nie bez przyczyny, gdyż Aldhelm był doskonałym znawcą sztuk wyzwolonych, znał grekę, miał świetne wyczucie metryki i był wielkim miłośnikiem Wergiliusza (70–19 p.n.e.). Przez współczesnych uczonych jest nazywany – „the first English man of letters”³². Przyjmuje się, że swe utwory pisał zarówno po łacinie, jak i w języku staroangielskim, jednak zachowały się tylko dzieła łacińskie³³. Anglosaski intelektualista spuściznę łacińskich klasyków cenił na sposób przyjęty wcześniej przez Kasjodora i Izydora. Dorobek antycznych mistrzów miał służyć teologii, opiewaniu wartości chrześcijańskich i interpretacji Biblii.

²³ P. Riché, *Edukacja i kultura...*, s. 383.

²⁴ E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków 2005, s. 474.

²⁵ W. Paton Ker, *Wczesne średniowiecze. Zarys historii literatury*, tłum. T. Rybowski, Wrocław 1977, s. 116.

²⁶ E.R. Curtius, *Literatura europejska...*, s. 52.

²⁷ Ibidem, s. 474.

²⁸ Jerzy Strzelczyk określił go mianem pisarza niepospolitego. Por. J. Strzelczyk, *Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*, s. 137.

²⁹ E.R. Curtius, *Literatura europejska...*, s. 28.

³⁰ Ibidem, s. 474.

³¹ Beda, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* V 18, PL 95, kol. 261A.

³² A. Orchard, *The Poetic Art of Aldhelm*, s. 1.

³³ *St Aldhelm, Abbot and Bishop (639–709)*, w: *Butler's Lives of the Saints, May*, Burns & Oates 1996, s. 138.

Ze spuścizny Aldhelma mamy spisany prozą traktat *De virginitate*, który autor zadedykował mniszkom z Wimborne. Traktat wypełniają żywoty świętych mężów i dziewczyc. W utworze ujawnia się pełna świadomości umiejętność korzystania z bogactwa języka łacińskiego, którym pisarze anglosasycy „potrafili żonglować zręczniejsz niż literackimi formami własnego języka”³⁴. „W poezji łacińskiej – jak trafnie skonstatował to William Paton Ker – możliwe były pewne rzeczy, których nie sposób było wyrazić, a nawet wyobrazić sobie w języku angielskim”³⁵.

Prozatorskie dzieło poświęcone dziewictwu koresponduje z heksametryczną pieśnią o tym samym tytule – *Carmen de virginitate*³⁶, której wstęp zamknięty został w zręcznych akrostychach. Przykład niezwykle umiejętnego zespolenia elementów klasycznych i biblijnych. Praktykę dublowania utworów i przerabiania wersji wierszowanej na prozę lub odwrotnie stosował już Seduliusz (pierwsza połowa V w.)³⁷, a po nim Beda, Alkuin (ok. 730–804), Hraban Maur (ok. 780–856) i Seduliusz Szkot (zm. po 858). *Pieśń o dziewictwie* zamyka opis zmagania cnót z przywarami. Ta część utworu, która rozpoczyna się wraz z wersem 2446 i jest kontynuowana do wersu 2762, znana jest pod odrębnym tytułem *De octo principalibus vitiis*³⁸ i w niektórych wydaniach zamieszczana w formie odrębnego poematu. Szczególnie wyraźna jest tutaj inspiracja *Psychomachią* Prudencjusza (348–ok. 405). Aldhelm, idąc wzorem swego chrześcijańskiego poprzednika, w analogiczny sposób nakreślił obraz duszy ludzkiej w obliczu walki dobra ze złem. Anglosas musiał być także pod dużym wpływem Jana Kasjana (ok. 360–435) i jego dzieła *Rozmowy z Ojcami*³⁹. Zauważamy dominujące wpływy piątej konferencji Kasjana poświęconej ośmiu nałogom, którym powinni przeciwdziałać zakonnicy.

Z dalszej twórczości Aldhelma na uwagę zasługuje zamknięty w dwustu wersach utwór *Carmina rhythmica*⁴⁰ spisany żywym ośmiozłogowcem trocheicznym. Poemat jest opisem podróży po zachodniej Anglii. Uczony anglosaski skomponował także obszerny literacki list do króla Nortumbrii Aldfritha⁴¹,

³⁴ W. Paton Ker, *Wczesne średniowiecze...*, s. 113.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Aldhelm, *Carmen de virginitate*, MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 350–471.

³⁷ E.R. Curtius, *Literatura europejska...*, s. 157. Seduliusz po wierszowanej *Carmen paschale* opracował prozatorski *Opus paschale*.

³⁸ Fragment poematu *De octo principalibus vitiis* został przetłumaczony przez Z. Romanowiczową, w: M. Starowieyski (red.), *Muza łacińska. Antologia poezji wczesnochrześcijańskiej i średniowiecznej (III–XIV/XV w.)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007, s. 181–184.

³⁹ Ioannes Cassianus, *Collationes patrum* XXIV, PL 49, kol. 477–1328.

⁴⁰ MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 524–528.

⁴¹ Aldhelm, *Epistola ad Acircium, Liber de septenario, de metris, aenigmatibus et pedum regulis*, PL 89, kol. 161–238, a także MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 59–204.

syna Oswy. List złożony został z trzech dydaktycznych traktatów. Pierwszy z nich – *De septenario* – poświęcony był arytmetycznym własnościom cyfry siedem. Drugi – *De metris* – dotyczył poetyki, podejmował kwestie metryczne, a jednocześnie zawierał zbiór 100 zagadek⁴². Ostatni traktat – *De pedum regulis* – poruszał zagadnienie prozodii łacińskiej i roztrząsał bardzo ważną w poezji kwestię stopy metrycznej. Do Aldhelma należy także poetycki zbiorek wierszowanych inskrypcji na cześć wybranych kościołów i ołtarzy – *Carmina ecclesiastica*⁴³.

5. Zagadki Aldhelma – influencje i późniejsza recepcja

Nie ulega wątpliwości, że na zagadki spisane przez biskupa Sherborne bezpośredni wpływ miał Symfozjusz. Anglosas z uznaniem wspominał rzymskiego mitografa w utworze *De metris*, stanowiącym wczesnośredniowieczne kompendium wiedzy na temat metrów iloczynowych w poezji. Aldhelm przywołał Symfozjusza pośród innych „ekspertów” od rytmiki literackiej, takich jak: Ennius (239–164 p.n.e.), Wergiliusz, Juwenalis (60–127), Lukan (39–65), Prosper z Akwitanii (ok. 390–355), Serwiusz gramatyk (IV/V w.), Seduliusz czy Arator (VI w.). W *De metris* odnajdujemy następującą informację: „Czyta się bowiem, że tworzący wiersze poeta Symfozjusz, który obdarzony był zręcznością sztuki metrycznej, rozbrzmiewał za pomocą skrytych przesłanek zamkniętych w krótkiej formie zagadek, żartobliwymi ozdobami, a każdą z nich zawarł w formie potrójnych wersów; lecz i Arystoteles, najprzenikliwszy z filozofów, wnioskuje się, że był – nie w mniejszym stopniu – ufny darowi zawiłych zagadek”⁴⁴.

Ta właśnie „krótka forma”, „żartobliwość” i „ozdobność” przekonały biskupa Sherborne do praktykowania w swej twórczości formy artystycznej, której ojcem był na wskroś pogański Symfozjusz. Zagadką żywo interesował się nie tylko Aldhelm, ale została ona – w sposób szczególny – doceniona

⁴² Ibidem, s. 99–149.

⁴³ MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 11–32. Odnajdujemy tutaj pięć inskrypcji. Pierwsza skomponowana dla uświetnienia kościoła świętego Piotra i Pawła – *In basilica sanctorum Petri et Pauli* – ufundowanego w Malmesbury przez samego Aldhelma. Kolejna – *In basilica beatae Mariae semper virginis* – pochodząca prawdopodobnie także z Malmesbury. Trzecia inskrypcja – *In ecclesia Mariae a Bugge constructa* – napisana dla kościoła zbudowanego przez Bugge, córkę króla Centwina, który był władcą Wessex (P. Riché uważa, że Bugge była siostrą króla – por. P. Riché, *Edukacja i kultura...*, s. 387). Bugge bardziej znana jest jako ksieni Eadburh z Minster-in-Thamet (wieś w pobliżu Canterbury). Była zaprzyjaźniona ze świętym Bonifacym. W jej klasztorze powstało wiele manuskryptów. Kolejna w zbiorze to rozszerzona intabulacja ołtarzowa na cześć dwunastu apostołów – *In duodecim apostolorum aris*. Ostatnia inskrypcja pochodziła z kościoła świętego Mateusza – *In sancti Mathiae apostoli ecclesia*.

⁴⁴ Aldhelm, *De metris*, MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 76.

przez innych anglosaskich uczonych: Bonifacego⁴⁵ (ok. 675–754), Tatwina⁴⁶ (biskupa Canterbury w latach 731–734), opata Wearmouth – Euzebiusza⁴⁷ (ok. 680–ok. 750) oraz Alkuina z Yorku⁴⁸, późniejszego doradcę Karola Wielkiego. Można przypuszczać, że stała się w owym czasie modnym zjawiskiem literackim, którego celem było wykazanie zdolności i zręczności stylistycznych autora⁴⁹. Oczywiście nie mogło obyć się tutaj bez modyfikacji programowych samego gatunku, należało odejść od jej podstawowego, pradawnego – wyłącznie rozrywkowego – przeznaczenia. Ludyczna zagadka została zaangażowana w wartości religijne, a jej podstawowym celem programowym stała się chrześcijańska dydaktyka⁵⁰. Miała stać się użyteczną w aspekcie moralnym, religijnym i wychowawczym.

Izydor z Sewilli (ok. 560–636), którego dorobek pośród Anglosasów popularyzował Beda Czcigodny i później Alkuin, wymieniał zagadkę pomiędzy podstawowymi tropami stylistycznymi. Nazywał ją *quaestio obscura*⁵¹. Jej odgadnięcie było możliwe – zdaniem biskupa Sewilli – dopiero po wyjawieniu kompletnej treści. W niektórych przypadkach zaś tylko podpowiedź autora umożliwiała rozszyfrowanie zawilej enigmy. Taką była przytoczona przez Izydora zagadka Samsona z Księgi Sędziów (14,14)⁵²: „Z tego, który pożera, wyszło to, co jest spożywane, a z mocnego wyszła słodycz”⁵³. Izydor przede wszystkim więc wskazywał na religijne i dydaktyczne zastosowanie enigm.

W porównaniu z innymi anglosaskimi mistrzami pióra, Aldhelm w tworzeniu zagadki był najbardziej bliski Symfozjuszowi. On jako jedyny nie poruszał w enigmach tematyki *strictae* religijnej. Wzorem rzymskiego zagadkopisarza skomponował zbiór zawierający sto heksametrycznych utworów o tematyce obyczajowej. Dominuje w nim lekkość, niewymuszoność i subtelność. Niekiedy oczy-

⁴⁵ Znane są jego enigmy poświęcone cnotom i przywarom. Por. Bonifatius, *Aenigmata Bonifatii episcopi quae misit sorori suae*, MGH, Poetae I, s. 3–15. Apostoł Niemiec stworzył też 12 odrębnych zagadek o zróżnicowanej tematyce. W zbioru tym znajduje się m.in. peryfrastyczny opis serca, chmury, kasztanowca, pióra i atramentu. Por. Bonifatius, *Aenigmata Anglica*, MGH, Poetae I, s. 20–23.

⁴⁶ *Aenigmata Tatwini*, CCSL, 133, Turnholt 1968, s. 165–208.

⁴⁷ *Aenigmata Eusebii*. Ibidem, s. 209–271.

⁴⁸ W enigmatycznym tonie zachowany jest dyskurs Alkuina z synem Karola Wielkiego – Pepinem z Italii. Por. *Pippini regalis et nobilissimi juvenis disputatio cum Albino scholastico*, PL 101, kol. 975–980.

⁴⁹ J. Fisiak, *Zagadka staroangielska*, w: G. Gazda, S. Tyniecka-Makowska (red.), *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, Kraków 2006, s. 801.

⁵⁰ Por. M. Chudzikowska-Wołoszyn, *Glossa do enigm biskupa Aldhelma (639–709)*, Studia Warmińskie 48 (2011), s. 278.

⁵¹ Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 1, 37, 22, PL, 82, kol. 116: *Enigma est quaestio obscura quae difficile intellegitur, nisi aperiatur, ut est illud (Iudic. 14,14): „De comedente exivit cibus, et de forte egressa es dulcedo”*.

⁵² *Z tego, który pożera, wyszło to, co jest spożywane, a z mocnego wyszła słodycz*.

⁵³ Tłumaczenie za Biblią Tysiąclecia, Poznań 2002, s. 244. W odpowiedzi chodziło o lwa i miód.

wiście daje znać typowy dla Anglosasa manieryzm i patos słowny, ale nie deprecjonują one całego przedsięwzięcia literackiego. Okazuje się, że Anglosas nie trzymał się kurczowo formy przyjętej przez Symfozjusza. Swoich zagadek nie tworzył w porządku trójwersowym, który stanowił swoistego rodzaju kanon dla rzymskiego enigmatografa. U Aldhelma nie ma ani jednej tercyny, zaś najwięcej jest enigm tetrastycznych (20)⁵⁴.

Anglosas, idąc śladem Symfozjusza, pisał przede wszystkim utwory poświęcone zagadnieniom wziętym z życia codziennego. Przeważają u niego enigmy na temat zwierząt i roślin. Pozostała tematyka zagadek oscylowała wokół zjawisk przyrody, przedmiotów i ludzi. To tak bardzo „świeckie” podejście do przedmiotu, Aldhelm zrównoważył częstym powoływaniem się na autorytatywne przykłady z Biblii. W tym miejscu warto odnotować, że intelektualista anglosaski jako pierwszy propagował Biblię jako wzorzec stylistyczny⁵⁵.

Z całego zbioru, uwagę czytelnika najbardziej przykuwają zagadki poświęcone zwierzętom⁵⁶, zarówno tym realnym, jak i mitycznym. Bogactwo przywołanej fauny robi ogromne wrażenie⁵⁷. Nawet Symfozjusz nie wykazał się taką oryginalnością w komponowaniu enigm o tematyce zoologicznej⁵⁸.

Większość informacji o zwierzętach biskup Sherborne posiadał najprawdopodobniej od Izidora z Sewilli (ok. 560–636), z jego dzieła *Etymologiarum Libri Viginti*. Encyklopedia biskupa Izidora była dziełem, które zaraz po Biblii najczęściej przepisywano, czytano i wykorzystywano jako źródło w całej śre-

⁵⁴ Por. M. Chudzikowska-Wołoszyn, *Glossa do enigm...*, s. 278.

⁵⁵ Zaraz po Aldhelmie do opinii tej przyłączył się Beda. Por. E. Auerbach, *Język literacki i jego odbiorcy w późnym antyku łacińskim i średniowieczu*, tłum. R. Urbański, Kraków 2006, s. 295.

⁵⁶ Szczegółowa analiza zagadek Aldhelma w: M. Chudzikowska-Wołoszyn, *Glossa do enigm...*, s. 279–287.

⁵⁷ W zbiorze Aldhelma znajdujemy kolejno zagadki o molosie (*Molosus*, 10, MGH, s. 102), jedwabniku (*Bombix*, 12, s. 103), pawiu (*Pavo*, 14, s. 10), salamandrze (*Salamandra*, 15, s. 104), latającej rybie (*Luligo*, 16, s. 104), mrówkołwie (*Myrmicoleon*, 18, s. 105), pszczołole (*Apis*, 20, s. 106), słowiku (*Acalantida*, 22, s. 106), diabelskim wężu (*Dracontia*, 24, s. 107), kogucie (*Gallus*, 26, s. 108), bocianie (*Ciconia*, 31, s. 110), szarańczy (*Locusta*, 34, s. 112), nocnym krukem (*Nycticorax*, 35, s. 112), bąku (*Scntifes*, 36, s. 113), raku (*Cancer*, 37, s. 11), nartniku (*Tippula*, 38, s. 114), lwie (*Leo*, 39, s. 114), pijawce (*Sanguisuga*, 43, s. 116), jaskółce (*Hirundo*, 47, s. 117), bobrze (*Castor*, 56, s. 122), orle (*Aquila* 57, s. 123), krukku (*Corbus*, 63, s. 126), gołębiczy (*Columba*, 64, s. 126), kocie (*Muriceps*, 65, s. 127), rybie szerszeniu (*Crabro*, 75, s. 131), łasicy (*Mustela*, 82, s. 135), byczku (*Iuvenus*, 83, s. 136), maciorze (*Scrofa praegnans*, 84, s. 136), baranie (*Aries*, 86, s. 137) i słoniu (*Elefans*, 96, s. 142). W grupie mitycznej znajdują się zagadki poświęcone Minotaurowi (*Minotaurus*, 28, s. 109), jednorożcowi (*Monocerus*, 60, s. 124), bazyliżkowi (*Basiliscus*, 88, s. 138) i Scylli (*Scylla*, 95, 142).

⁵⁸ Zwierzęce enigmy Symfozjusza, które mogą nasuwać analogie z utworami Aldhelma, to *Kruk* (*Cornix*, 27, CCSL, s. 648), dla porównania Aldhelm napisał zagadkę zarówno o krukku (*Corbus*, 63, MGH, s. 126), jak i tą poświęconą nocnemu krukowi (*Nycticorax*, 35, MGH, s. 112). Symfozjusz jest autorem szarady poświęconej wieprzowi (*Porcus*, 36, CCSL, s. 657), Anglosas zaś utworzył enigmę o tytule *Maciora* (*Strofa praegnans*, 84, MGH, s. 136). Rzymski zagadkopisarz zredagował utwór *Byk* (*Taurus*, 32, CCSL, s. 653), natomiast u anglosaskiego odnajdujemy zagadkę zatytułowaną *Byczek* (*Iuvenus*, 83, MGH, s. 136).

dniowiecznej Europie Zachodniej⁵⁹. Najstarsze rękopisy *Etymologii* powstały najprawdopodobniej przed rokiem 650 w Irlandii⁶⁰. To za sprawą Irlandczyków wiedza Izydora z Sewilli dotarła na Wyspy Brytyjskie. Mógł z niej korzystać wreszcie i sam Aldhelm⁶¹ i tym samym – pośrednio – poznać wiedzę starożytnych – Pliniusza, Arystotelesa, Cyserona, Wergiliusza czy Donata. Dzięki Izydorowi średniowiecze mogło docenić pewien fragment dorobku starożytności. Biskup Sewilli w niezwykle racjonalny sposób udowadniał, że wiedza przekazana przez antyk nie musi służyć człowiekowi do bałwochwalczego oddawania czci pogańskim bożkom ani do folgowania swoim słabościom, lecz do poznania świata⁶². W *Etymologiach* „żyją i przemawiają zgodnym głosem liczni pisarze pogańscy i chrześcijańscy”⁶³. Na zagadki Anglosasa zauważalny wpływ miało także aleksandryjskie dzieło o tytule *Fizjolog*⁶⁴. We wczesnym średniowieczu na kanwie tego tekstu budowano chrześcijańską symbolikę przyrodniczą. Nie można nie zauważyć, że inspiracje Aldhelma sięgały do Seduliusza⁶⁵. W jego enigmach odnajdujemy także ślady *Georgik*, *Bukolik* i *Eneidy* Wergiliusza, a także influencje owidiańskie w postaci odwołań do *Kalendarza* i *Przemian*. Wnikliwsza analiza anglosaskich szarad dowodzi, że ich autor znał encyklopedyczne dzieło Noniusza Marcellusa (IV w.) – *De compendiosa doctrina* oraz geograficzną pracę Soliniusza (III w.) – *Collectanea rerum memorabilium*.

Najbardziej okazałą grupą tematyczną w zagadkach Symfozjusza jest tzw. grupa roślinna. Podobną sytuację – analogicznie – zaobserwujemy u Aldhelma. Rzymianin w zagadkach swych próbował w peryfrastyczny sposób zataić opis: trzciny, maku, malwy, buraka, dyni, cebuli, róży, fiołka, mirry, siana, jabłka, winorośli – i idąc dalej tym tropem – w pośredni sposób – wina zaprawionego pieprzem i wina zamienionego w ocet. Świat roślin anglosaskiego pisarza reprezentowany jest natomiast przez: pieprz, pokrzywę, krwawnik, heliotrop, cis, jabłoń, drzewo figowe, palmę, dziki bez i ciemierzycę czarną.

W zbiorze Anglosasa znajduje się ciekawa enigma o tytule *Kobieta rodząca bliźnięta*⁶⁶. Sugeruje ona widoczną korelację z utworem *Matka bliźniąt*⁶⁷, oczywiście autorstwa Symfozjusza. Aldhelm do wspomnianej zagadki

⁵⁹ Ernst R. Curtius zalicza *Etymologie* do podstawowych dzieł średniowiecza. Por. E.R. Curtius, *Literatura europejska...*, s. 28.

⁶⁰ T. Krynicka, *Izydor z Sewilli*, Kraków 2007, s. 65.

⁶¹ Na temat wpływu Izydora na Aldhelma czytaj w pracy: N. Howe, *Aldhelm's Enigmata and Isidorian Etymology*, Anglo-Salon England 14 (1985), s. 37–59.

⁶² T. Krynicka, *Izydor z Sewilli*, s. 62.

⁶³ T. Krynicka, *Świat roślin w XVIII księdze Etymologii Izydora z Sewilli*, Lublin 2007, s. 6.

⁶⁴ Powstało najprawdopodobniej pomiędzy II a IV w. n.e.

⁶⁵ Przede wszystkim chodzi tutaj o utwór *Carmen paschale*.

⁶⁶ *Puerpera geminas enixa*, 90, MGH, s. 139.

⁶⁷ *Mulier quae geminos pariebat*, 92, CCSL, s. 713.

wprowadził bardzo podobny matematyczny opis, który odnalazł u swego rzymskiego inspiratora. Symfozjusz w peryfrastycznym ujęciu przedstawił ciężarną matkę jako posiadaczkę trzech dusz⁶⁸, u biskupa Sherborne, ta sama brzemienna kobieta jest właścicielką sześciorga oczu i sześćdziesięciu palców⁶⁹.

Pod wpływem Aldhelma kolejne pokolenia „obcujących ze słowem pisanym”, zaskakująco chętnie praktykowały zwyczaj komponowania enigmy. Jej siła polegała na uniwersalizmie i ponadczasowości. Niezwykła popularność, którą enigma osiągnęła na Wyspach Brytyjskich w efekcie doprowadziła do utworzenia nowego gatunku, czyli zagadki staroangielskiej. Tradycja łacińska dała więc asumpt do rozwoju nowych tendencji w historii języka staroangielskiego. W dziejach enigmy Aldhelm spełnił rolę „ogniwa pośredniego”. O dalszym rozwoju i ewolucji zagadki na Wyspach Brytyjskich świadczy *Księga z Exeter* datowana na przełom XI i XII w. Zawiera ona ponad dziewięćdziesiąt zagadek spisanych już w języku staroangielskim. Z częścią z nich kojarzy się poetę Cynewulfa (VIII w.)⁷⁰, anglojęzycznego spadkobiercę Aldhelma.

6. Zamknięcie

Aldhelmowi zarzuca się „pęd za wytwornością słowną”, brak tak istotnego autorskiego krytycyzmu i nagminne kompilowanie, które dzisiaj niewątpliwie zasłużyłoby sobie na miano plagiatu. Jednak niekiedy zapomina się, że człowiek ten był wczesnośredniowiecznym duchownym zobowiązanym do realizowania ogólnie przyjętych norm pisarskich, zgodnie z którymi liczyło się osiągnięcie wartości poznawczej dzieła, jego siły oddziaływania, a nie sławy i splendoru twórcy. Ideał chrześcijański polegał nie na rozwoju indywidualności, ale – paradoksalnie – na zaprzeczeniu własnej osobowości. We wczesnym średniowieczu społeczeństwo ogarnięte zostało uczuciem pokory, a nawet pogardy dla samego siebie. Zastąpiły one tak charakterystyczną dla Rzymian i Greków szlachetną dumę, która motywowała do wszechstronnego rozwoju jednostki, dokonywania wielkich czynów, dążenia do rozgłosu u rodaków i sławy u potomnych⁷¹. Choć do ówczesnego literackiego światopoglądu nie wkrađło się jeszcze pojęcie twórczej oryginalności, biskup Shereborne, wyją-

⁶⁸ Ibidem, v. 2–3.

⁶⁹ Aldhelmus, *Aenigma* 90, v. 1–2, MGH, s. 139.

⁷⁰ Bardzo długo w nauce utrzymywany był pogląd, że większą część zagadek spisanych w *Exeter Book* skomponował anglosaski poeta Cynewulf. Obecnie uznaje się go za autora poematu *Christ, Elene, Juliana* i krótkiego utworu zatytułowanego *Dzieje apostołskie*. Por. W.P. Ker, *Wczesne średniowiecze*, s. 203.

⁷¹ S. Kot, *Historia wychowania*, t. I, *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Warszawa 2010, s. 149.

kowo, zasłużył sobie na miano autora niepowszedniej klasy. Rangę i markę Aldhelma zbudowała tzw. niepokojąca inność, która w mniejszym lub większym stopniu inspirowała wszystkich późniejszych pisarzy anglosaskich. Aldhelma od najciemniejszych mroków barbarzyństwa dzielił tylko maleńki krok, a jednak w krótkim czasie udało mu się osiągnąć status czołowego intelektualisty kościoła południowo-brytyjskiego. Był pierwszym „anglosaskim łacinnikiem” o charakterystycznym i oryginalnym kościelno-literackim podejściu do kultury⁷². Był także pierwszym Anglikiem, który szedł szlakiem klasycznego wykształcenia, którego założenia kultywował i realizował z pełnym sukcesem⁷³.

ANGLO-SAXONS ON THE SCENT OF SYMPHOSIUS.
CONTRIBUTIONS TO THE WRITINGS OF THE BISHOP
OF ALDHELM (639–709)
(SUMMARY)

This article presents a closer profile of Aldhelm (639–709), who was a representative of the Anglo-Saxon monastic Christian culture and contributed to polarizing the classic enigma – Symphosius – with a slightly different, “fresh” character. He popularized the enigma in the British Isles and eventually formed a new genre – the old English Riddle. Aldhelm consciously took the riddle pattern of Symphosius and harmoniously combined folk and sacred elements. In the early middle ages, the riddle was used in religious missionary education. The riddle genre and its periphrasis are ideally connected with Christian symbolic metaphors. The enigma exposed and uncovered a whole wealth of literature and the talents of the author. For rival Anglo-Saxons and Irish, there was fierce competition in the struggle for intellectual primacy. The Bishop of Sherborne – Aldhelm (639–709) – is called “the oldest classicist of England” and the first English man-of-letters as well. This highly-educated monk was a representative of the first Anglo-Saxon culture and his writing represents the very beginning of English national literature. The rich heritage of Aldhelm, which is a specific merger of native British culture with Irish, Roman and eastern Greece influences, shows how sublime his rhetoric was. Thanks to Aldhelm, the first Christian perception of the riddle was accomplished and it was so successful that future British generations continued the tradition initiated by the Bishop of Sherborne. His enigma speaks with the voices of Isidore of Seville, Virgil and Ovid and references to the Bible accompanying fragments inspired by Aeneid and Metamorphoses. The generality and timelessness of Aldhelm relies on his characteristic, original and unique humanistic treatment of culture.

⁷² E.E. Curtius, *Literatura łacińska...*, s. 474.

⁷³ J.E. Sandys (red.), *A History of Classical Scholarship. From the Sixth Century B.C. to the End of the Middle Ages*, Cambridge 1903, s. 451.

DIE ANGELSACHSEN AUF DEN SPUREN DES SYMPHONIUS.
EIN BEITRAG ZUM WERK DES BISCHOFS ALDHELM
(CA. 639–709)
(ZUSAMMENFASSUNG)

Bischof von Shereborne – Aldhelm (ca. 639–709) – wird als der älteste Klassiker Englands bezeichnet und mit dem Titel *the first English man of letters* geehrt. Dieser bestens ausgebildete Mönch war ein Vertreter der ersten angelsächsischen Kultur und sein Werk repräsentiert die Anfänge der sich formenden englischen Nationalliteratur. Seine Schriften wurden sowohl in Latein, wie auch im Altenglischen verfasst, erhalten geblieben sind jedoch nur die lateinischen. Der reiche Nachlass dieses Angelsachsen, der eine Fusion der britischen Kultur mit irischen, römischen sowie auch griechisch-östlichen Einflüssen war, lässt eine sublimierte Rhetorik erkennen. Besondere Aufmerksamkeit verdient eine Sammlung von hundert hexametrischen Enigmen, die nach dem Vorbild des an der Schwelle des 4. und 5. Jh. lebenden römischen Schriftstellers Symphonius komponiert wurde. Dank Adhelm kam es zur ersten christlichen Rezeption des Rätsels. Sie war derart geglückt, dass die nächsten Generationen ununterbrochen mit der mit Bischof von Schereborne begonnenen Tradition fortführen. Die Popularität von Enigma führte zur Etablierung einer neuen Gattung – des altenglischen Rätsels (*Old English Riddle*). Die Enigmen vom altenglischen Meister zeichnet eine profunde poetische Kultur aus. Die Form eines Rätsels hat er von Symphonius übernommen, hat jedoch in den Inhalt sakrale Elemente eingebaut, die mit den profanen bestens zusammenspielten. In der Enigma vom angelsächsischen Gelehrten mit einer Stimme sprechen Isidor von Sevilla, Vergil und Ovid. Die Verweise auf die Bibel stehen neben Fragmenten, die durch *Eneida* oder *Metamorphosen* inspiriert wurden. Der Universalismus und die zeitlose Bedeutung von Aldhelm bestand in seiner originellen und einzigartigen – humanistischen Einstellung zur Kultur.